Pluralismul religios ca provocare și șansă în viziunea lui Karl Rahner

Jean NEDELEA

Abstract: *The issue of pluralism – with all its range of accompanying issues – has entered the Romanian vocabulary of culture and theology particularly after the change of historical and social paradigm brought about by the December-1989 events. In this “brave new world”, the “expertise” on pluralism and the solutions proposed by Rahner for the Christians’ salvific cohabitation with a pluralist world might be a set of useful guidelines, without, however, being a canonical one. Such guidelines may be necessary in order to avoid, on the one hand, the defeatism and ghettoization of Christianity, and, on the other hand, a corrosive religious syncretism.*

To the famous Jesuite theologian Karl Rahner (1904-1984), considered the most influential Catholic theologian of the 20th century, religious diversity was never an abstract theological topic, but a reality of the world he lived in. While often meeting and confronting people with other faiths, Rahner knew how to respond with a Catholicism “open” to the challenges of religious pluralism. His writings on this topic gained a wide audience in the ‘60s and 70’s of the last century, and his thinking enjoyed a wide publicity, both in the Church (through sermons) and in the media (through conferences and radio programs).

Keywords: *religious pluralism, contemporaneity, denomination, postmodernity.*

1. Introducere

Pentru celebrul teolog iezuit Karl Rahner (1904-1984)¹, considerat cel mai influent teolog catolic al secolului al XX-lea, diversitatea religioasă nu a fost o temă teologică abstractă, ci o realitate a lumii în care a trăit. Întâlnindu-se și confruntându-se adesea cu oameni de alte credințe, Rahner a știut să răspundă cu un „catolicism deschis” provocărilor pluralismului religios. Scrierile sale pe această temă au dobândit o largă rezonanță în anii 60 și 70 ai secolului trecut, iar gândirea lui s-a bucurat de o largă mediatizare eclesială (prin predici) și publică (prin conferințe și emisiuni radio)². Pluralismul religios a rămas pentru teologul german una dintre problemele cele mai dificile. Dar cu toate acestea, așa cum remarcă J. H. Fletcher, „este greu să numim un alt teolog care să fi influențat mai mult decât Karl Rahner discursul contemporan despre pluralismul religios”³.

Răspunzând invitației de a veni la München în 1964, Rahner va deveni succesorul lui Romano Guardini la Catedra de Concepția religioasă asupra lumii și Filosofia religiilor. În această nouă conjunctură universitară, a avut un contact mai direct cu studenții diverselor facultăți și a fost nevoit să reia mai atent, și de o manieră mai abstractă, teme de filosofia religiilor tratate anterior. El va analiza acum locul și rolul creștinului într-o societate marcată de pluralismul intelectual și religios, problema raportului dintre creștinism și religiile

¹ O prezentare cuprinzătoare a vieții și a operei lui Karl Rahner și o evaluare concisă a teologiei lui am oferit în studiul „Un reprezentant al înnoirii teologiei catolice contemporane: Karl Rahner (1904-1984) – Repere bio-bibliografice și scurte considerații asupra teologiei sale”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, 2005, pp. 339-374.

² Cf. Jeannine Hill FLETCHER, „Rahner and religious diversity”, în *The Cambridge companion to Karl Rahner*, Declan Marmion, Mary E. Hines (eds.), Cambridge University Press, 2005, p. 235.

³ Jeannine Hill FLETCHER, „Rahner and religious diversity”, p. 235. Concepția lui Rahner despre pluralism religios este încă, pentru Fletcher, un reper în dialogul teologic pe această temă: „De-a lungul ultimul sfert al secolului al XX-lea și în noul mileniu, proiectul său teologic a influențat în așa fel dezbateră, încât multe dintre vocile importante din teologia de astăzi intră în conversație directă cu el în ce privește diversitate religioasă prezentă”.

necreștine, ca și diverse teme care făceau obiectul ecumenismului creștin⁴.

Biserica, asemenea omului, trăiește într-un timp pe care nu și-l alege. Analizând situația concretă și contextul în care i-a fost dat Bisericii timpului său să trăiască, Rahner ia act de fenomenul pluralismului, fenomen care a caracterizat din plin lumea modernă și, mai ales, postmodernă.

Atentă la semnele vremurilor, Biserica Romano-Catolică s-a confruntat cu delicata problemă a pluralismului, de la pluralismul cunoașterii și al disciplinelor teologice la cel religios și spiritual.

Karl Rahner se numără printre primii teologi catolici care au analizat atent și repetat fenomenul pluralismului⁵. El l-a evaluat din perspective variate, a cercetat atât cauzele, cât și efectele lui, l-a analizat raportându-l atât la creștinul individual, cât și la comunitatea eclesială⁶.

⁴ Cf. Louis ROBERTS, *Karl Rahner, sa pensée, son œuvre, sa méthode*, traduit de l'américain par Michel Martron, Mame, 1969, p. 207.

⁵ Vezi „Pluralismus”, în *Kleines Theologisches Wörterbuch* (în colaborare cu H. VORGRIMLER), Freiburg, 1961, p. 290 și în *Lexikon für Theologie und Kirche*. ed. a 2-a, Freiburg, 1963, pp. 566-567; „Grundzüge einer katholisch-dogmatischen interpretation der nichtchristlichen Religionen: Pluralismus, Toleranz und Christenheit”, în *Veröffentlichungen der Abendländischen Akademie*, Nürnberg, 1961, pp. 55-74; „Zum heutigen Pluralismus in der geistigen Situation der Katholiken und der Kirche”, în *Stimmen der Zeit*, 176 (1965), pp. 191-199; „Über den Dialog in der pluralistischen Gesellschaft”, în *Stimmen der Zeit*, 176 (1965), pp. 321-330; „Kirchliches Lehramt und Theologie nach dem Konzil”, în *Stimmen der Zeit*, 178 (1966), pp. 404-420; „Die Gegenwart der Kirche. Theologische Analyse der Gegenwart als Situation des Selbstvollzugs der Kirche”, în *Handbuch der Pastoraltheologie*, II/1, Freiburg-Basel-Vienne, 1966, pp. 233-276; „Zur Geschichtlichkeit der Theologie”, în *Integritas, Geistliche Wandlung und menschliche Wirklichkeit*, D. Stolte și R. Wisser (Hrsg.), Tübingen, 1966, pp. 75-95; „Der Pluralismus der Theologie und die Einheit der Kirche”, în *Concilium*, 5 (1969), pp. 462-471; „Der Glaube des Christen und die Lehre der Kirche”, în *Stimmen der Zeit*, 190 (1972), pp. 3-19.

⁶ O analiza atentă, însoțită de o evaluare critică a pluralismului în opera lui Rahner a făcut Albert RAFFELT: „Pluralismus – ein Plädoyer für Rahner und eine Bemerkung zur Sache”, în volumul colectiv Gerhard Larcher, Klaus Müller, Thomas Präpper (Hrsg.), *Hoffnung, die Gründe nennt: Zu Hansjürgen Verweyens Projekt einer*

2. Cauzele și tipurile pluralismului

Pentru celebrul teolog german, pluralismul contemporan nu este doar o realitate inevitabilă a lumii contemporane, ci este chiar un fenomen legitim⁷.

Cauzele pluralismului sunt văzute de Rahner în:

- a) însăși calitatea noastră de creatură;
- b) condiția postedenică a făpturii;
- c) distanța infinită între participarea la Misterul absolut și obiectivarea sa categorială.

În conformitate cu cele trei cauze, Rahner expune trei **tipuri de pluralism**, pe care le-am putea numi:

- a) pluralismul edenic;
- b) pluralismul concupiscent postedenic;
- c) pluralismul cunoașterii.

a) Pluralismul edenic

Pluralismul, în sensul cel mai larg al termenului, cel de diversitate, este legat indisolubil de condiția de creatură:

„există un pluralism autentic al realității. Acest pluralism al unei naturi diferite de Dumnezeu nu este doar aparența vidă îndărătul căreia realitatea – Unul, Absolutul, Dumnezeu – s-ar situa în așa fel încât totul nu ar fi decât un nimic aparent sau că nu ar exista decât Dumnezeul absolut și unic. Dacă creștinul mărturisește că Dumnezeu poate fi și este în așa fel Dumnezeu încât să poată face să existe un altul diferit de El în pluralitatea lui absolută și incalculabilă, atunci el poate și trebuie să se

erstphilosophischen Glaubensverantwortung, Friedrich Pustet, Regensburg, 1996, pp. 127-138.

⁷ Cf. Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, trad. de Marius Taloș, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2005, pp. 12 și 632, respectiv Gilles LANGEVIN, „Le pluralisme en matière spirituelle et religieuse selon Karl Rahner”, în *Laval théologique et philosophique*, vol. 29, n° 1, 1973, pp. 3-4.

expună senin și cu încredere reală acestui pluralism al existenței umane”⁸.

Încă înainte de Conciliul II Vatican, într-un studiu dedicat petrecerii timpului liber, Rahner semnalase că există un pluralism legat ireductibil de însăși ființa omului⁹. De fapt, nu există doar un pluralism al creației originare, ci și un pluralism al interiorității celei mai adânci a omului. Acest pluralism lăuntric este justificat de dualismul ontologic care include spiritul și materia, libertatea și necesitatea, căci nici unul dintre elementele acestui dualism ființial nu poate fi eliminat de celălalt, coexistând în sufletul omului¹⁰. Pluralismul acesta este, în opinia lui, indiciul condiției de creatură a lumii și a omului. El există atât ca dat al lumii începuturilor, cât și ca dat al interiorității umane. În cele din urmă, Dumnezeu Însuși „a vrut acest pluralism al lumii Lui pentru ca omul să întrevadă tocmai prin aceasta că totul este învăluit în misterul divin”¹¹. Diversitatea lumii ar ascunde și ar trimite astfel permanent – în splendoarea pluralității ei – către unitatea ultimă a Misterului divin. Lumea, în întreaga ei pluralitate sau diversitate, ar fi deci o provocare și o invitație la atotunitate adresată dintru început de Dumnezeu omului. Deși „bună foarte”, creația „suspina” după unirea cu Ziditorul ei, unire care, ratată în Eden, se va realiza în actul Întrupării și al unirii ipostatice și, deplin, în vederea față către față a veacului viitor.

b) Pluralismul postedenic

Pluralismul lumii, însă, nu e doar rezultatul actului divin creator. Lumea e plurală nu doar pentru că așa a dorit-o Dumnezeu, ci

⁸ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 572.

⁹ Cf. Karl RAHNER, „Theologische Bemerkungen zum Problem der Freizeit”, în *Sämtliche Werke (SW)*, Bd. 16, K. Lehmann, J. P. Metz, K. H. Neufeld, A. Raffelt, H. Vorgrimler (Hrsg.), Benzinger Verlag, Solothurn/Düsseldorf, Herder Verlag, Freiburg i. Br., 2005, p. 208. Opera completă apare după următorul plan editorial: I. Grundlegung, 1922-1949 (vol. 1-8); II. Aufbau, 1949-1964 (vol. 9-17); III. Entfaltung, 1964-1976 (vol. 18-26); IV. Sammlung 1977-1984 (vol. 27-32). Au mai rămas de publicat volumele 5 și 32.

¹⁰ Cf. Karl RAHNER, „Theologie der Macht”, în *SW* 12, p. 458.

¹¹ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 573.

și pentru că voința omului a introdus în lume păcatul și separația. Firește, însă, una este diversitatea sau varietatea originară a lumii paradisiace și alta este separația tensionată a lumii postedenice, căzute.

Printr-o cunoaștere concupiscentă, omul s-a îndepărtat de planul divin originar, viciind pluralitatea originară. Pluralismul paradisiac „bun foarte” devine, prin păcatul omului, pluralismul plin de spini și pălămidă al căderii. Păcatul a provocat, de asemenea, un pluralism intern turbulent, care este tot una cu o „stare de dezintegrare” de neînălăturat, vizibilă atât în plan etic, cât și în planul cunoașterii¹². Mozaicul, care reflecta unitar chipul lui Dumnezeu în om, a fost „dezintegrat” într-o multitudine de piese.

Dar această dezintegrare lăuntrică s-a extins, în mod firesc, și asupra lumii, căci omul e „un sistem deschis, permanent în comunicare cu lumea”, în vreme ce lumea nu e altceva decât „omul însuși în extensiunea lui spațio-temporală”¹³. Astfel, realitatea originară plurală devine, prin păcat, „realitate obscură, întunecoasă, de necuprins”¹⁴. Altfel spus, furișându-se în diversitatea impecabilă a începuturilor, păcatul a provocat pluralitatea pecabilă postedenică.

Și omul și lumea au în alcătuirea lor realități atât de diferite și de diferențiate încât omul singur nu poate, nici teoretic, nici practic, să unifice această diversitate și multiplicitate în așa fel încât să o poată înțelege și stăpâni. Numai în Dumnezeu totul există în unitate, în vreme ce în lume, în istorie, există un permanent antagonism insurmontabil. Deși existentă ca postulat metafizic al creației, unitatea este un deziderat al făpturii și orizontul eshatologic care animă permanent speranța. Acest dor al creației după unitate s-a împlinit istoric în Hristos, prin Întrupare, dar nu datorită strădaniei omului, ci datorită bunăvoinței lui Dumnezeu. Definitiv și eshatologic, însă, dorul acesta se va ostoi abia în veacul viitor, când Îl vom vedea pe Dumnezeu precum este. Doar atunci când El va fi „totul în toate”, omul va afla – în

¹² Cf. Karl RAHNER, „Theologische Reflexionen zur Säkularization”, în *SW* 24/1, p. 82.

¹³ Karl RAHNER, „Theologische Reflexionen zur Säkularization”, în *SW* 24/1, pp. 82-83.

¹⁴ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 573.

însăși colocvialitatea tainică și fără de sfârșit a Sfintei Treimi – temeiurile ultime ale dialogului, dăruirii și „toleranței”¹⁵.

În studiul său „Über das Latein als Kirchensprache” / „Despre latina ca limbă bisericească”, Rahner dă răspuns și delicatei probleme a pluralității limbilor și neamurilor. Pentru el, varietatea limbilor și a neamurilor este deoptrivă expresia voinței pozitive a lui Dumnezeu și a separației pecabile a oamenilor, expresia proniei pozitive de mântuire a lumii, a cărei împlinire este însă împiedicată de pluralismul antagonic al popoarelor. Acest pluralism antagonic va duce, în cele din urmă, la „o revoltă totală a unei părți a umanității împotriva lui Dumnezeu”¹⁶.

Într-un alt studiu – „Dogmatischen Randbemerkungen zur Kirchenfrömmigkeit” / „Note marginale cu privire la evlavia bisericească” –, scris după încheierea Conciliului II Vatican, Rahner atrage atenția asupra efectelor negative ale pluralismului asupra vieții umane. La nivel individual, semnala el, omul „suferă până la amenințarea fizică a vieții sale din cauza pluralismului acestei lumi”¹⁷. Iar la nivel social, datorită pluralismului, care a generat și a accelerat secularizarea, perspectiva religioasă asupra lumii a încetat de a mai fi dominantă¹⁸.

c) Pluralismul cunoașterii

A treia cauză a pluralismului, în viziunea lui Rahner, este caracterul finit, limitat al cunoașterii Misterului divin de către om, distanța dintre mărginirea cunoașterii umane și nemărginirea Absolutului divin. Dacă experiența originară, paradisiacă, a omului presupunea participarea unitară, deși nedeplină, a omului la întreaga realitate, experiența de după cădere presupune participarea „împrăștiată” a sa la nenumărate reprezentări fragmentare. Însăși analogiile folosite de om pentru a vorbi despre Dumnezeu, ca și cele folosite de Dumnezeu Însuși pentru a ni Se descoperi sunt legate de

¹⁵ Cf. Karl RAHNER, H. VORGRIMLER, *Kleines Theologisches Wörterbuch*, p. 290.

¹⁶ SW 16, p. 233.

¹⁷ SW 10, p. 518.

¹⁸ Cf. R. LENNAN, *The Ecclesiology of Karl Rahner*, Oxford University Press, 1995, p. 210.

anumite locuri și de anumite momente istorice. Variatele concepții despre lume și viață își au, în cele din urmă, originea în modurile foarte diferite de a percepe realul. În calitatea sa de „spirit în lume” (*Geist in Welt*), omul poate *viza* universalul la nivel abstract, transcendental, dar tot ceea ce *realizează* concret apare în limite specifice, istorice, categoriale. „Chiar și concepțiile și viziunile despre lume, fundamental universale, stau sub legile istoriei”¹⁹. Și cum legile istoriei sunt variate, nedepline, nestatornice și schimbătoare (de la neam la neam și de la vreme la vreme) este firesc să determine un pluralism legitim al cunoașterii.

Să reținem, în concluzie, că în prezentarea pe care o face pluralismului, Rahner

expune implicit sensurile acestuia, polisemia sa. Astfel, așa cum am semnalat deja, pentru teologul iezuit există un pluralism voit de Dumnezeu, care este tot una cu diversitatea lumii paradisiace. Acest pluralism ține de ontologia lumii, de condiția ei de creatură, de finitudinea și istoricitatea creației (l-am numit pluralism edenic). El este tot una cu diversitatea voită și creată de Dumnezeu. Există apoi un pluralism voit de om, din care nu lipsesc păcatul, separația și antagonismul (pe care l-am numit pluralism postedenic). Și, în cele din urmă, un pluralism gnoseologic, care însoțește atât pluralismul paradisiac, cât și pluralismul postedenic. Rahner considera legitim pluralismul cunoașterii pentru că în orice situație, în orice timp și loc s-ar afla (în Eden sau în afara lui), omul este chemat să unifice în sine și apoi în Dumnezeu pluralitatea de sensuri și de raționalități existente în lume. Iar această unificare o realizează în calitate sa de microcosm și mediator.

3. Pluralismul în teologie

Deși a analizat pluralismul în universalitatea lui, Rahner a pornit în demersul său de la pluralismul specific modernității și mai ales postmodernității. „Omul recent” are tot mai acut impresia că istoria

¹⁹ Karl RAHNER, „Über den Dialog in der pluralistischen Gesellschaft”, în *SW* 15, p. 358.

universală se derulează ca o istorie unică pentru toți și, prin urmare, că „fiecare a devenit vecinul fiecăruia, spre mai bine sau mai rău”²⁰.

Pluralismul modern al cunoașterii – fie că e vorba de cunoașterea științifică, fie de cea filosofică – se reflectă, inevitabil, într-o măsură semnificativă, în pluralismul teologiilor. Au apărut o pluralitate de teologii care nu mai pot fi integrate într-un sistem teologic monolitic:

„practic, teologia s-a fărâmițat în nenumărate discipline, fiecare dintre acestea oferind un material enorm, cu o metodologie foarte diferențiată și dificilă, în timp ce păstrează extrem de puține contacte cu celelalte discipline înrudite ori apropiate”²¹.

Pluralismul acesta teologic, ca stare de fapt, opina Rahner, nu poate fi depășit nici prin activitatea comună a teologilor, prin așa numitul Teamwork. Și asta pentru că în științele spiritului autenticitatea unei afirmații depinde de experiența efectivă a ei. Ori tocmai trăirea și participarea existențială la adevăr nu prea este la îndemâna teologului ocupat și cu alte discipline²².

În situația în care teologia este chemată să păstreze contactul cu multiplele filosofii și antropologii, cu științele, dar și cu „diversitatea vieții spirituale neștiințifice cultivate în artă, în poezie, în viața socială”, este tot mai dificil să vorbim de o teologie atotcuprinzătoare și științifică, întrucât „ea însăși a devenit o cantitate incomensurabilă de științe specifice”²³.

În climatul pluralismului intelectual contemporan este evident că cineva care este bun cunoscător sau expert într-un domeniu este mai mult sau mai puțin ignorant în altul. Pentru a exemplifica această realitate, Rahner amintește cazul absolvenților de școli teologice. Tot în acest context, trimite și la cazul lui Teilhard de Chardin, preot

²⁰ Karl RAHNER, „Über den Dialog in der pluralistischen Gesellschaft”, în SW 15, p. 357.

²¹ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 12.

²² Cf. Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 13.

²³ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 14.

paleontolog, care trecea drept savant în ochii teologilor și drept teolog în ochii savanților²⁴. El sugerează, prin acest din urmă exemplu, că există riscul ca cei care se ocupă concomitent de domenii variate de studiu să locuiască, de fapt, în „țara nimănui” și să nu dobândească nici o competență specifică. Această stare de fapt, născută pe fondul exploziei științelor de azi și, implicit, al pluralismului intelectual, este numită sugestiv de Louis Roberts „pilulă amară, dar inevitabilă”²⁵. Apoi, desigur, datorită extinderii progresive a câmpului cunoașterii, teologii contemporani nu mai pot face sintezele pe care le realizaseră odinioară un Cusa sau un Belarmin. Ei sunt invitați să recunoască – „cu simplitate și curaj” – că, în ciuda studiilor de teologie, rămân cu toții niște ignoranți (*rudes*)²⁶. Dar această recunoaștere onestă „nu ne autorizează în nici un fel să fim indolenți [...] în fața acestei responsabilități a speranței și a credinței noastre”²⁷.

Pluralismul teologic este vizibil și în teme teologice foarte precis delimitate. Spre pildă, când vorbește de împlinirea finală a umanității, Rahner scrie că există o pluralitate a afirmațiilor eshatologice referitoare la om, nemurirea sufletului, învierea în trup, starea intermediară, raportul dintre eshatologia individuală și cea universală și colectivă, și că aceste afirmații nu pot fi uniformizate și „sintetizate într-un model reprezentativ plat”²⁸.

O dată cu debutul Conciliul II Vatican, Biserica Romano-Catolică a încetat să mai formuleze noi definiții doctrinare, realizând că ele nu mai pot fi unice și că, în alcătuirea lor, este bine să se țină seama de diversitatea specifică a neamurilor, a marilor spații culturale și istorice, a confesiunilor și a religiilor, pe de o parte, dar și de vârsta și pregătirea adresanților lor, pe de altă parte²⁹.

²⁴ Karl RAHNER, „Kleine Frage zum heutigen Pluralismus in der geistigen Situation der Katholiken und der Kirche”, în *SW* 15, p. 348.

²⁵ Louis ROBERTS, *Karl Rahner, sa pensée, son œuvre, sa méthode*, p. 217.

²⁶ Cf. Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 15. *Rudes* e un termen preluat de la Fericitul Augusti (*De catechizandis rudibus*) prin care sunt desemnați ignoranții în domeniul teologiei.

²⁷ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 15.

²⁸ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 621.

²⁹ Cf. Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, pp. 633-634.

Într-o lume a pluralismului confesional și religios, Rahner recomandă smerenia, curajul, răbdarea și moderația în zelul misionar. El le sugerează creștinilor să-și reamintească că sunt „turma mică” și că Biserica trăiește deja în „situație de Diaspora”³⁰. Prezența lor în lume a reprezentat și reprezintă permanent o „piatră de poticnire”. Cu toate acestea, creștinii nu trebuie să se mulțumească cu constatarea pluralismului ca un fenomen regretabil, ci să vestească permanent Evanghelia mântuirii. Prin această bunăvestire, pluralismul religios al pământului oamenilor poate fi sublimat în cerul lui Dumnezeu, unde Hristos va fi „totul în toate”. Această veste să fie însă calmă și bine temperată și să evite fanatismul și intoleranța de orice fel³¹. Preoților li se recomandă să tragă și consecințe de natură personală pentru o bună plasare în viul pluralismului în care trăim. Spre pildă, să se ferească de pretenția ipocrită de a fi atotcunoscători, pretenție care poate cauza situații ridicole și riscuri reale pentru viața Bisericii.

A recunoaște și a răspunde inteligent pluralismului a reprezentat provocarea cea mai stringentă pentru Catolicismul care a urmat Conciliului II Vatican. Într-un Apus în care pluralismul și secularizarea câștigau tot mai mult teren, persepectiva religioasă asupra lumii devenea tot mai puțin dominantă. În acest context, Rahner propunea ca Biserica să se concentreze asupra aspectelor esențiale ale credinței creștine, având convingerea că aceste aspecte rămâneau în rezonanță cu spiritul uman chiar și într-o lume tot mai desacralizată. El susținea că în viitor Biserica va fi chemată nu atât la o dezvoltare a doctrinei, cât la o înnoită trăire și înțelegere a fundamentelor ei. „Domniei cantității” și dominației secularismului ar trebui să i se răspundă printr-un creștinism al calității, pe care să-l definească

³⁰ „Teologia transcendentă”, „creștinii anonimi” și „situația de Diaspora” sunt expresiile care au consacrat teologia lui Rahner drept una dintre cele mai vii provocări ale gândirii creștine a secolului al XX-lea. Prin expresia „situația de Diaspora” – expresie prin care teologul german descria prezența Bisericii în lumea pluralistă a modernității târzii –, teologul catolic desemna scăderea numărului creștinilor și a influenței lor asupra vieții seculare.

³¹ Cf. Karl RAHNER, „Die Gegenwart der Kirche. Theologische Analyse der Gegenwart als Situation des Selbstvollzugs der Kirche”, în *Handbuch der Pastoraltheologie*, II / 1, Freiburg-in-Br., 1966, pp. 245-246.

adâncirea existențială în Misterul divin, apostolatul mistic și o „poezie creștină de rang”. Prin urmare, aprofundarea, „din cercare”, a credinței, iar nu simpla extensie a doctrinei ar fi de dorit. Cu alte cuvinte, astăzi este prioritară stimularea spiritualității transfiguratoare și active, iar nu dobândirea unor cunoștințe, fie ele și înnoite, despre Dumnezeu³².

Iată, deci, că, în mod paradoxal, provocările pluralismului au solicitat creștinătății o concentrare asupra esențialului³³, identificat de teologul german cu Misterul. Iar concentrarea asupra Misterului oferă catolicismului contemporan șansa de a se elibera de raționalism, de a își schimba și înnoi structurile ecleziale (*Strukturwandel der Kirche* / *Schimbarea structurii Bisericii* este titlul unei lucrări „scandaloase” a teologului german) și de a se adânci, poetic, în experiența Absolutului divin (pentru aceasta a propus *Gebete des Lebens* / *Rugăciuni ale vieții*). Pluralismul este, prin urmare, nu doar o provocare, ci și o șansă. Pe scurt, șansa purificării, esențializării, adâncirii și dinamizării credinței.

În finalul *Tratatului fundamental al credinței*, „summa teologiei sale”, Rahner a răspuns provocării de esențializare a credinței creștine și de *reductio in misterium* a ei. O face în trei formule teologice concise prin care încearcă să rezume întregul credinței creștine și să surprindă, pentru europeanul creștin de azi, „esența intimă a istoriei mântuirii”³⁴.

³² În acest sens, Papa Ioan Paul al II-lea era convins că „Biserica nu are nevoie, astăzi, de reformatori; ea are nevoie de sfinți” (citad de Olivier CLÉMENT în „Cuvântul înainte” la cartea lui Vladimir ZIELINSKY, *Dincolo de ecumenism*, trad. de Carmen Dobre, Ed. Anastasia, București, 1998, p. 10).

³³ Cf. R. LENNAN, *The Ecclesiology of Karl Rahner*, p. 211.

³⁴ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 636. Iată cele trei formule teologice propuse de Rahner:

1. *Orizontul de necuprins al transcendenței umane, care se concretizează în mod existențial și originar – se cheamă Dumnezeu și se comunică în manieră existențială și istorică omului ca sarcină proprie în spiritul unei iubiri iertătoare. Culmea eshatologică a autocomunicării istorice a lui Dumnezeu, prin care această autocomunicare se revelează ca fiind învingătoare în mod ireversibil, se chemă Iisus Hristos.* (pp. 636-637) 2. *Omul parvine efectiv la sine însuși printr-o împlinire de sine (Selbstvollzug) autentică doar atunci când se pune în joc în mod radical pe sine însuși în favoarea celorlalți. Atunci când face aceasta, el percepe (atematic sau explicit) ceea ce înțelegem prin Dumnezeu ca orizont, garanție și radicalitate a unei astfel de iubiri, (Dumnezeu) Care prin autocomunicare (existențială și istorică) Se face spațiul*

Teologul iezuit este convins, însă, că formulele teologice de azi nu mai pot fi universale, „dată fiind diversitatea enormă a orizonturilor de înțelegere”, și că sunt necesare mai multe astfel de formule în Biserică „din cauza diversității situațiilor în care trebuie vestită Evanghelia”³⁵. De fapt, formulele teologice occidentale succinte – care vedeau „sentimentul de superioritate al colonialismului și al imperialismului european” – nu mai pot fi exportate azi, întrucât „Occidentul însuși, odinioară omogen, se fărâmițează într-un pluralism intelectual și cultural profund”, fapt pentru care „noi nu mai putem conta pe o teologie omogenă, unică și identică”³⁶ și de aceea „va fi nevoie să tindem spre mai mult de o singură formulă de bază”³⁷.

Respirația pluralismul contemporan este dialogul și în lipsa lui lumea de azi riscă să se sufocă. Epoca noastră, ca epocă a pluralismului, este, așa cum nota Rahner, singura epocă a dialogului real³⁸, a unui dialog care ar trebui să renunțe la tonul excesiv polemic pentru a face loc onestității intelectuale, încrederii și deschiderii. Nu mai trăim în climatul societăților omogene, cu opinii exclusiviste, ghetozante și minoritare. Prin urmare, dialogul oferă azi unica poziționare onestă, rezonabilă față de cei de altă credință, de alt neam sau de altă convingere, singura cale către o coexistență firească și netulburată. În dialogul contemporan nimeni nu mai poate pretinde că deține întreaga

posibilității acestei iubiri. Iubirea în cauză este înțeleasă în sens intim și social și constituie, în unitatea radicală a acestor două momente, fundamentul și esența istorică. Această autocomunicare a lui Dumnezeu făcută omului, care susține iubirea acestuia pentru aproapele, își are culmea istorică învingătoare din punct de vedere eshatologic în Iisus Hristos, care din acest motiv este iubit, cel puțin sub o formă anonimă în oricare alt om. (pp. 639-640)

3. Creștinismul este păstrarea deschisă (Offenhaltung) a întrebării cu privire la viitorul absolut, care vrea să se dăruiască tocmai ca atare prin autocomunicare, care și-a fixat în mod eshatologic ireversibil voința în Iisus Hristos și care se numește Dumnezeu. (p. 641)

³⁵ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 632.

³⁶ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 632.

³⁷ Karl RAHNER, *Tratatul fundamental despre credință*, p. 633.

³⁸ Rahner și-a expus pe larg opinia sa despre dialog în „Über den Dialog in der pluralistischen Gesellschaft”, în *Stimmen der Zeit* 176 (1965), pp. 321-330 (SW 15, pp. 354-363).

cunoaștere și, de aceea, se cultivă, pentru prima dată, ideea că dialogul este o reală posibilitate de instruire pentru fiecare dintre interlocutori. Asta nu înseamnă, însă, că dialogul misionar n-ar mai viza nicicum convertirea celuilalt, și că s-ar limita la a fi un simplu schimb amabil de idei. În acest din urmă caz, dialogul ar deveni pur și simplu inutil și lipsit de finalitate.

Evaluare

Aceste profunde și incitante observații ale lui Karl Rahner despre viața Bisericii în postmodernitate și despre strategiile ei de „acomodare” și de vestire a mântuirii într-o lume dominată de pluralism își păstrează încă actualitatea în teologia apuseană.

În cultura și teologia românească, problematica pluralismului – cu tot „alaiul” ei de probleme – a pătruns mai ales după schimbarea de paradigmă istorică și socială adusă de evenimentele din decembrie 1989.

În această „fericită lume nouă”, „expertiza” pluralismului și soluțiile propuse de Rahner pentru conviețuirea mântuitoare a creștinilor cu o lume pluralistă ar putea fi un ghid necesar, fără a fi însă unul canonic. Un ghid necesar pentru a evita, pe de o parte, defetismul și gheotoizarea creștinătății, iar, pe de altă parte, sincretismul religios dizolvant.

A refuza slujirea lumii pentru „lumirea” ei sau a confunda slujirea lumii cu slujirea lumescului ei sunt două atitudini creștine la fel de periculoase. Slujirea în adăvăr și iubire a lumii este crucea creștinismului, crucea pe care S-a răstignit Domnul Hristos. Adevărul și iubirea sunt verticala și orizontala crucii, „virtuțile cardinale” ale răstignirii. A sluji doar în numele adevărului sau doar în numele iubirii înseamnă a nu mai sluji cruciform, a coborî de pe cruce și, finalmente, a scoate crucea din creștinism. Iar când crucea este scoasă din creștinism, cum atenționa Vl. Zieleski, creștinismul devine o religie pentru consumatori cucernici, un creștinism neascetic, neeclezial și adogmatic. Un creștinism în care „taina fratelui” se înstrăinează de taina altarului, iar ethosului mântuirii i se substituie spațiul non-transfigurării.

În evaluarea pe care o face teoriei rahneriene a „creștinilor anonimi”/ „creștinismului anonim” – potrivit căreia se pot mântui și necreștinii, și chiar și ateii, dacă săvârșesc faptele iubirii milostive și ascultă glasul revendicator al conștiinței –, Urs von Balthasar identifică și un punct slab: deschiderea radicală a Bisericii față de lume, față de necreștini și necredincioși. Or „dacă esența veritabilă a creștinismului se raspândește în întreaga umanitate, «Bisericii lui Hristos», pentru a se diferenția, nu-i mai rămâne decât forma, scheletul” și va ajunge să se înțeleagă pe sine „ca «organizație» care susține iradierea creștinismului de la sine înspre lume”³⁹. Iar

„cu cât mai generos se deschide Biserica spre lume și îi recunoaște valorile, punându-le într-o lumină creștină, cu atât pare să îi rămână doar aspectul formei care îi răpește credibilitatea. Este astfel lovită din toate părțile, în structura ei exterioară, chiar și acolo unde valorile creștine rămân, într-o oarecare măsură, valabile”⁴⁰.

Dar, oare, există alternativă la deschiderea radicală a Bisericii față de lume? Poate fi conceput și aplicat un alt gen de relație a Bisericii cu lumea, decât cel propus de Rahner și asumat de tot mai mulți creștini apuseni? Nu este creștinul chemat să participe la efortul comun de umanizare a omului?

Sigur, creștinul este dator să fie solidar cu tot ceea ce slujește binelui, dar sunt

situații în care proiectele seculare sunt potrivnice slujirii lumii în spirit creștin⁴¹. Spre deosebire de Rahner care – în teoria „creștinismului anonim”, mai ales, dar și în cea în care prezintă „Biserica în situația universală de Diaspora” – adoptă poziția unei colaborări cât mai largi cu lumea, Balthasar păstrează un echilibru între slujirea oamenilor și slujirea lui Dumnezeu, între progresești și

³⁹ Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, trad. de Marius Ivașcu, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2008, p. 7.

⁴⁰ Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, p. 8.

⁴¹ Cf. Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, p. 93.

tradiționaliști. Pentru teologul elvețian, implicarea creștinului „pentru și în lume”, împreună cu Hristos, ține de vocația apostolică a sa, dar atrage atenția că această slujire a lumii trebuie să pornească de la slujirea lui Dumnezeu în Hristos și să stea permanent ancorată în această slujire și în dogmele fără de care creștinismul se depărtează de centru, de rodnicia originară⁴² și de puterea sa de conservare și de transfigurare a lumii. Căci, după cuvintele Domnului, „Voi sunteți sarea pământului; dacă sarea se va strica, cu ce se va săra? De nimic nu mai e bună decât să fie aruncată afară și călcată în picioare de oameni” (Matei 5, 13).

Balthasar constată însă că tensiunea între slujirea lui Dumnezeu și slujirea lumii

„nu este provocată de creștin, ci de însăși ambiguitatea lumii, care oscilează între condiția sa de creatură bună și închiderea de sine ostilă iubirii lui Dumnezeu: această tensiune este una constitutivă și nu poate fi anulată în veacul acesta”⁴³.

Cu toate acestea, Biserica este chemată să-și reorienteze propriile structuri (ierarhice, sacramentale, canonice) către iubirea aproapelui „printr-o autocritică mereu nouă în lumina judecății lui Hristos, pentru ca întreaga Biserică să devină mărturie pură a slujirii lui Dumnezeu în lume”⁴⁴. Dar pentru ca acest deziderat să fie cu putință, Balthasar pleda „pentru o Biserică săracă și slujitoare (subl.m, J. N.), fiindcă e singura care mai poate garanta contactul cu lumea de azi, dar aceasta nu pentru a avea succes, ci pentru a-și împlini misiunea”⁴⁵. Iar misiunea ei este aceea de a rămâne pe calea Fiului, pentru a nu risca rătăcirii „pe potecile iubirii autoinventate”⁴⁶.

⁴² Cf. Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, p. 109.

⁴³ Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, p. 94.

⁴⁴ Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, p. 92.

⁴⁵ Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, p. 101.

⁴⁶ Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, p. 106. Aici este vizată, desigur, teoria „creștinilor anonimi” a lui Rahner, după care se pot mântui și necreștinii, și chiar și ateii, dacă săvârșesc faptele iubirii milostive și ascultă glasul revendicator al conștiinței.

Alternativa progresistă occidentală, al cărei reprezentant de marcă a fost Rahner, nu este, după Balthasar, nici atât de iminentă, cum s-a crezut adesea, și nici unica alternativă. Răsăritul, spre pildă, oferă o altă alternativă, așa cum ne descoperă mari scriitori ruși (Alexandr Soljenițin, Daniel Siniavski, Mihail Bulgakov). Aceștia semnalează în operele lor că deși Biserica ierarhică și liturgică are o oarecare relevanță încă, totuși Biserica trăiește viu în persoane și grupuri restrânse, deși periferice și lipsite de influență majoră. În aceste persoane harismatice – care mai mult trăiesc decât propovăduiesc creștinismul și din care iradiază lumina lui Hristos (căci nu i se poate interzice luminii să strălucească!) – opoziția între viața creștină și instituția bisericească, între creștinism și lume, între slujirea lui Dumnezeu și slujirea oamenilor este depășită⁴⁷.

Dacă viziunea lui Rahner despre slujirea lumii este antropocentrică, pentru Balthasar slujirea lumii pornește de la Dumnezeu și trebuie să rămână permanent ancorată în Dumnezeu. Balthasar mărturisea că, în fapt, creștinismul nu este comunitatea pentru care Cuvântul „se irosește pentru a deveni o doctrină abstractă”, ca la Rahner, „ci este o prezență personală și trinitară mereu vie în dragostea frățească și în comuniunea sacramentală și existențială”⁴⁸. Teologul elvețian a mărturisit și foarte deschis că spre deosebire de Rahner, care crede în pluralism datorită pesimismului său, el crede în catolicitate⁴⁹.

Ori de câte ori Ortodoxia, la răscruce ca și astăzi, purtând crucea discernământului, a ales discernământul crucii (adică asceza personală întru slujirea adevărului până la jertfa martirică), s-a păstrat pe calea cea strâmtă care duce la viață. Martirii și sfinții ei, prizoniți până azi pentru adevăr și dreptate – teologhisind și călăuzind prin fapta iubirii întru adevăr, iar nu cu vorbe meșteșugite și cu „salvatoare” compromisuri –, ne oferă trezvia și discernământul necesare unei izbăvitoare deosebiri a duhurilor care bântuie lumea de azi și adierea de bun miros care ar putea să împrăștie „fumul lui Satan” care, după

⁴⁷ Cf. Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, pp. 8-9.

⁴⁸ Hans Urs von BALTHASAR, *Trăind în slujba lui Dumnezeu*, p. 109.

⁴⁹ *Hans Urs von Balthasar despre opera sa*, trad. de Wilhelm Tauwinkl, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2005, p. 110.

mărturisirea Papei Paul al VI-lea, „s-a strecurat în templul Domnului”⁵⁰.

Dacă iubirea de Dumnezeu va pironi din nou pe cei credincioși pe Crucea lui Hristos și va face, astfel, din ei martori, atunci nici pluralismul și nici postmodernitatea relativizantă nu vor putea instaura „religia umanistă și vagă în care Dumnezeu devine o prelungire a omului care îl caută”⁵¹. Prin sfinți, martiri și mărturisitori, lumii i se va vesti permanent că Hristos a înviat și că viața nu este închisă în cimitirele istoriei, ci peregrinează pe calea înveșnicirii ei eshatologice.

⁵⁰ Vladimir ZIELINSKY, *Dincolo de ecumenism*, trad. de Carmen Dobre, Ed. Anastasia, București, 1998, p. 44.

⁵¹ Vladimir ZIELINSKY, *Dincolo de ecumenism*, p. 28.